

SITUAȚIONALUL /ACELA/ ÎN TEXTE LITERARE ACTUALE

THE SITUATIONAL /ACELA/ 'THAT' IN CONTEMPORARY LITERARY
TEXTS

(Abstract)

The present paper belongs to the more recent research dedicated to discourse phenomena. It aims to describe and investigate, in a cognitive framework, four discourse functions carried out by distal demonstrative *acela* 'that' in contemporary literary texts: the situational function, the symbolic function, the generic function, the evocational function.

The examples analyzed show that the literary text has a particular structure that presupposes the imaginary transposition of the utterer and the reader into the fictional reality. This fact has implications for the interpretation of discourse phenomena. Considering this, the present paper represents only a starting point for future research.

Keywords: discourse function, discourse, deixis, demonstrative.

1. Introducere

Cercetările recente efectuate în literatura de specialitate în privința fenomenelor discursive pun în evidență, pe de o parte, diversitatea punctelor de vedere în legătură cu deixisul și anafora și, pe de altă parte, varietatea și complexitatea sistemelor deictice din diferite limbi. Multitudinea studiilor dedicate demonstrativelor deictice și anaforice relevă importanța și interesul specialiștilor pentru acest domeniu.

Articolul de față își propune să denumească și să descrie, într-un cadru cognitiv, patru funcții discursive ale demonstrativului de depărtare în texte literare actuale¹. Punctul de plecare al demersului nostru îl constituie articolul

¹ Lucrarea nu urmărește o descriere exhaustivă a funcțiilor, ci doar un model de analiză pentru limba română.

lui Himmelmann 1996. În cadrul utilizării situaționale din clasificarea lui Himmelmann vom identifica, pentru limba română, funcția situațională propriu-zisă, funcția simbolică, funcția de încadrare generică, funcția de evocare. Unele dintre funcțiile analizate (funcția situațională propriu-zisă, funcția simbolică, funcția de încadrare generică) au fost menționate mai mult sau mai puțin tangențial în bibliografia studiată (nu neapărat sub denumirea de *funcții*) sau au fost înglobate sub diverse forme în diferite cercetări (Lakoff 1974; Corblin 1987; Himmelmann 1996; Diessel 1999; Nedelcu 2005; Vasilescu 2012b), fără a fi clar delimitate pentru categoria demonstrativelor și fără a beneficia de studii aprofundate. Alte funcții (dintre cele enumerate), care nu au mai fost menționate în lucrări anterioare, au fost denumite, descrise și ilustrate prin exemple pentru limba română (funcția de evocare).

Exemplele selectate au în vedere demonstrativele de depărtare /*acela*/ și /*ăla*/, care se deosebesc în funcție de registrul stilistic și de origine (GBLR 2010: 134). Vom urmări demonstrativele din punct de vedere *discursiv*, în legătură cu fenomenul de deixis².

Romanele *Orbitor* și *Cel mai iubit dintre pământeni* (vol I, II, III) din corpusul elaborat de Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale* (CILR) vor constitui *surse* ale lucrării de față.

Am ales tratarea împreună a pronomelor și a sintagmelor demonstrative³ (=grupuri constituite dintr-un adjectiv demonstrativ și un nominal), – chiar dacă în procesul identificării referentului ele nu sunt total echivalente, sintagma

¹ Vom avea în vedere întreaga paradigmă a formelor standard, ilustrate mai sus prin masculin singular, cazul nominativ (*acela*, *aceia*, *aceea*, *acelea*, *aceluia* etc.) și variantele populare, colocviale (pronominale – *ăla*, *ăia*, *alea* etc. sau adjectivale – numai în postpoziție: /N *ăla*/, /N *aia*/ etc.), care funcționează ca deictice.

² Pentru diferențierea deixisului de anaforă vom utiliza criteriul textual. Conform acestui criteriu, toate entitățile extratextuale prezente în memoria imediată a interlocutorului, pe care orientarea cognitivă le plasează în categoria anaforei, vor fi considerate deictice. Demonstrativele (atât pronumele, cât și adjectivele) se caracterizează, ca parte a sistemului deictic și anaforic, prin dependență interpretativă; ele nu pot desemna decât un obiect anterior menționat sau reperabil în contextul imediat (fr. *désignateurs contextuels*, Corblin 1987: 205; *désignateur(s) sémantiquement incomplet(s)*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 14). Ele tind să „neutralizeze” distincția dintre anaforă și deixis, datorită unei caracteristici de bază: pot trimite fie la un obiect cunoscut, fie la un obiect nou-introdus în discurs, drept pentru care au mai fost denumite *demonstrative insolite* (fr. *démonstratifs insolites*), *forme cu două fețe* (fr. *formes à deux faces*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 15) sau *marcatori hibridi* (fr. *marqueurs hybrides*, Kleiber 1994: 211, Léonard 1998: 67).

³ Ariel (1990: 58) utilizează sintagma „expresie referențială” și pentru gruparea *adjectiv + nume*, dar și pentru ocurențele pronominale demonstrative.

demonstrativă având în plus și o funcție de dezambiguizare –, deoarece ambele categorii sunt lipsite de autonomie referențială și deoarece, cu mici excepții, acestea îndeplinesc aproximativ aceleași funcții discursive.

Vom urmări, pentru fiecare funcție în parte, același demers: motivarea alegerii denumirii funcției, asemănări sau/și diferențe cu alte funcții, mijloace (tipare) de realizare, exemplificare.

Pe lângă trăsăturile generale care diferențiază limba vorbită de limba scrisă¹, există particularități specifice fiecărei varietăți discursive scrise (text literar, științific, juridic sau jurnalistic) cu implicații diferite asupra funcțiilor (discursive) discutate.

Textul literar este un produs discursiv ficțional. Structura particulară a situației de comunicare din textul narativ literar este caracterizată prin faptul că, pe fundalul general al relației de bază *emițător–receptor*, actualizată ca relație între scriitor și cititor(i), se conturează alte relații, care decurg din condiția de mimesis a literaturii (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 30). Analogul emițătorului în textul narativ poate fi autorul, naratorul sau personajul. În acest context, demonstrativele reprezintă o punte între realitatea tangibilă și lumea abstractă a imaginației (Felson 2004: 253). Pentru a le descifra conținutul și a le construi referința, interpretul trebuie să identifice elementele contextului.

În discursul indirect liber, frecvent în textele beletristice analizate, există „contexte de eterogenitate enunțiativă în care apare toleranța crescută a lectorului pentru formele deictice noncanonice” (Reichler-Béguelin 1994: 19). Locutorul se confundă cu personajul căruia îi evocă gândurile, sentimentele ca și cum ar fi ale sale, iar demonstrativul (spre deosebire de articolul hotărât) aduce informații inedite, marchează gândirea personală a locutorului, are o interpretare empatică și experiențială.

Transpunerea imaginară a locutorului și a cititorului în realitatea ficțională a fost încadrată de Bühler în categoria *deixisului am Phantasma* – deixisul ficțional sau imaginar (engl. *imagination-oriented deixis*, Bühler [1934] 2011: 137–157) – un caz complex de deixis.

Date fiind trăsăturile textului beletristic, alternanța discursului naratorului (care relatează uneori la persoana a treia) cu discursul personajelor (realizat la persoana întâi), în cadrul utilizării situaționale sunt bine reprezentate toate funcțiile demonstrativelor în discuție (vezi 2, *infra*).

¹ Dintre acestea, enumerăm: diferențierea între două tipuri de discurs – oral, situațional vs. scris, impersonalizat, coprezența interlocutorilor într-o anumită situație de comunicare, manifestarea spontaneității și a economiei în limbă, posibilitatea dezambiguizării mesajului pe măsura producerii acestuia în textul oral față de lipsa acestor trăsături în textul scris (Ionescu-Ruxăndoiu 1995: 12).

2. Funcții discursive ale demonstrativului de depărtare în textele literare

Funcțiile pe care le vom descrie în continuare pot fi încadrate în utilizarea situațională din clasificarea lui Himmelmann (1996). Această utilizare cuprinde entități aflate în contextul extralingvistic, denumite în bibliografie și *exoforice* (Halliday, Hassan 1976: 33; Himmelmann 1996: 219; Diessel 1999: 94–95; Strauss 2002: 136).

Având în vedere criteriul prezenței referentului în contextul extralingvistic, în lucrarea de față vom include în categoria situaționalelor atât demonstrativele al căror referent este prezent în contextul imediat (deicticele propriu-zise), cât și demonstrativele al căror referent (extralingvistic, de asemenea) face parte din universul comun de cunoștințe al unei comunități¹.

2.1. Funcția situațională propriu-zisă (gestuală)

Această funcție exprimă trăsătura de bază a utilizării situaționale, și anume indicarea prin ostensiune a elementelor din realitatea imediată (Himmelmann 1996: 219–224; Diessel 1999: 94–95).

Mijloacele de realizare sunt atât pronumele, cât și sintagma demonstrativă, atât formele literare (antepuse sau postpuse), cât și formele populare². Aceste mijloace însă nu sunt la fel de frecvente³, nici la fel de variat reprezentate ca în cazul lui *acesta*. Frecvența redusă a demonstrativului de depărtare cu funcție deictică propriu-zisă își poate avea explicația în faptul că locutorul indică mult mai adesea elemente aflate în imediata sa apropiere.

Deicticele propriu-zise sunt mai dificil de recunoscut în textele literare scrise la persoana întâi, în stil indirect liber. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcere înapoi) caracterizează aproape toate ocurențele din romanele analizate. Fluctuațiile ocurențe în cadrul temporal al narațiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate

¹ Spre deosebire de Kleiber (1994: 25–28) și Cornish (1995; 2011: 6), care încadrează elementele *cunoscute* (sau deja prezente în memoria discursivă a interlocutorilor) în categoria *anaforei (memoriale)*, în această lucrare, vom considera că atât entitățile din contextul situațional, cât și cunoștințele mutuale ale interlocutorilor – adică tot *ceea ce are referință exoforică, exterioară textului* –, fac(e) parte din categoria *deixisului* (vezi și Vasilescu 2012a: 538, Diessel 1999, Levinson 2004).

² Din cauza limitei de spațiu impuse, nu vom putea ilustra în detaliu toate tiparele enumerate; pentru această funcție vom recurge la un singur exemplu semnificativ, în care demonstrativul se realizează prin pronume. Pentru celelalte funcții, vom selecta, de asemenea, exemple sugestive.

³ De exemplu, conform analizei pe un număr de 6000 de cuvinte din fiecare varietate stilistică, în textul literar am înregistrat 5 ocurențe ale situaționalului de apropiere și nicio ocurență a demonstrativului de depărtare, iar în textul oral am înregistrat numai 7 ocurențe ale situaționalului de depărtare, față de 31 de ocurențe ale situaționalului de apropiere.

(trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat, deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relațiile temporale se limitează la timpul gramatical și la prezența adverbilor de timp. Naratorul-personaj se deplasează prin memorie, într-un spațiu diferit de cel al enunțării, un spațiu care nu coincide cu *aici ficțional*, unde sunt transferate coordonatele sale. De aceea, cititorul are nevoie de mecanisme suplimentare, cum ar fi analiza de ansamblu, inferențele, pentru a deduce coordonata temporală a centrului deictic. Pentru ilustrare, am ales exemplul (1).

Personajul Petrini relatează o întâmplare din trecutul său – ziua în care, ieșit la plimbare, a început o relație cu casiera de la serviciu:

- (1) *Trecătorii pe care îi zăream pe aici nu erau niciodată grăbiți... loc de plimbare pe acest bulevard larg cu numeroase vitrine în care altădată erau expuse în multicolore lumini orbitoare blănuri scumpe, mățăsuri, galanterii luxoase, ceasornicării și bijuterii scânteietoare la prețuri atât de mari, încât te linișteai pe deplin contemplându-le: e perfect, îți spuneai, n-o să ai niciodată atâția bani ca să cumperi ceva din aceste vitrine, și chiar dacă nu gândeai ca Socrate („ce de lucruri de care n-am nici o trebuință”) sentimentul de detașare era același... Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră... La primul colț... Reapăru în față... Hm! Cum să semene, e chiar ea, taiorul ei verde... Nu se dusese deci acasă?... Dispăru... [...] Era ea... Se opri lângă ușă și ceea ce gândii eu se citea și pe chipul ei: ce-o fi căutând?... Ce-o fi căutând?!... O luă încet printre rânduri și în mijlocul braseriei se opri... (CILR-CMI III, p. 22–23).*

Aici apare un caz complex de deixis imaginar, care implică schimbarea punctului de referință: cititorul își asumă unghiul de vedere al personajului care nu mai relatează întâmplări din „realitatea” sa imediată, ci rememorează evenimente trecute. Lucrurile se complică deoarece perspectiva se schimbă de la un enunț la altul, de la un cuvânt la altul. Nivelul poveștii și nivelul povestirii, trecutul și prezentul alternează: acum-*altădată*, *e perfect*, *îți spuneai*, *e chiar ea - era ea*, *ia te uită*. Uneori personajul utilizează deictice temporale (pe aici, pe acest bulevard, aceste vitrine) care dau impresia că situația propriu-zisă (întâlnirea celor doi) se derulează simultan cu relatarea, altelei imperfectul creează distanță în timp (*zăream*, *nu erau* [...] *grăbiți*, *te linișteai* etc.). În acest context, enunțul din care face parte sintagma demonstrativă nu poate fi plasat decât în prezentul întâlnirii cu casiera, ca făcând parte din gândurile nerostite ale personajului (chiar din momentul în care o observă): *Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră*... Adjectivul demonstrativ nu implică o distanță în timp (rememorare), ci redă aici distanța spațială în raport cu personajul-narator.

2.2. Funcția simbolică

Uzul simbolic al demonstrativelor include situațiile în care utilizarea exoforică nu se limitează la referenții concreți, prezenți în contextul imediat, ci include și entități care nu sunt imediat vizibile în situația de comunicare¹ (Himmelman 1996: 220; Diessel 1999: 94). Deosebirea față de funcția situațională propriu-zisă constă în natura referentului. În timp ce pentru utilizarea situațională propriu-zisă referentul este concret, este un obiect bine delimitat, identificabil (gestual) în situația de comunicare imediată, în cazul funcției simbolice, referentul situat în contextul extralingvistic, dar nu în situația de comunicare imediată, ci prezent în stare latentă la nivelul cunoștințelor mutuale și reactualizat, la nevoie, prin limbaj.

Diferența față de *acesta* situațional simbolic constă în faptul că, în cazul demonstrativului de depărtare, referentul nu este o stare de fapt perceptibilă în momentul vorbirii (*vremea asta de-afară* IVLRA, p. 180, *criza asta financiară* IVLRA, p. 28 etc.) sau într-un interval mai larg care include și prezentul apropiat (în *această* vară), ci o realitate presupusă ca fiind cunoscută interlocutorului prin experiență anterioară și reactualizată la nivel mental în momentul vorbirii². Spre deosebire de *acela* evocator (vezi *infra*, Funcția de evocare) – cu care se aseamănă prin absența referentului din situația de comunicare imediată –, *acela* cu funcție simbolică nu implică ideea de timp (*bețele-alea, maidanezii ăia*, situaționale simbolice vs. *în acea perioadă, în clipa / vremea aceea*, situaționale de evocare); în schimb, situaționalul simbolic implică ideea de apropiere afectivă și poate fi considerat o strategie de „captare” a interlocutorului, de implicare activă și afectivă a acestuia în evenimentele relatate. Exemplele selectate constituie o dovadă suplimentară că afectivitatea transpare din orice act de limbaj (Vasilescu 2012b: 575–577). Elementul unificator al acestor exemple este *proeminența* și *accesibilitatea* ca reprezentări mentale ale referentului (Ariel 1990: 31).

Ca și în cazul demonstrativului de apropiere, modalitatea de realizare este sintagma demonstrativă, alcătuită predominant din nume însoțit de adjectivul demonstrativ, forma populară, *ăla* postpus ± alt determinant: *N + /ăla/ ± alt det.* Mai rar este întâlnit și tiparul în care numele comun este înlocuit cu un nume propriu articulat sau nu, conform schemei: *N. pr. {± art. hot.} + /ăla/*; alteori, cu funcție simbolică poate fi întâlnită și structura cu determinant demonstrativ de depărtare, forma literară (ante- sau postpus) alături de nume, însoțit sau nu de alt determinant: */acel/ + N (+ /acela/) ± alt det.*

Faptul că deicticele simbolice trimit la un referent real, situat în contextul extralingvistic, prezent în stare latentă la nivelul cunoștințelor mutuale și

¹ Exemplul din bibliografie este: *This city stinks*, unde orașul ca întreg nu este vizibil (Levinson 1983: 66, *apud* Diessel 1999: 94).

² C:# *atât deștepți (sic!) ce sânt câinii ăia↑ maidanezii ăia↑ c-au învățat să traverseze strada pă trecerea [de pietoni].* (ROVA, p. 57).

reactualizat, la nevoie, prin limbaj este susținut și prin exemplul (2). Astfel, în general, orice om știe că asiaticii folosesc bețișoare pe post de tacâmuri (replicile aparțin personajului-narator și bunicii sale, aflați împreună la masă):

- (2) „(Nu prea merg sardelele cu vin roșu!).” „Astea sânt prostii, zise ea, am auzit că japonezii mănâncă dulcele înainte de masă, încep cu prăjiturile și pe urmă mănâncă orezul ăla al lor cu bețișoarele alea (cum or fi putând!) (CILR-CMI III, p. 10).

În unele situații, deși numele propriu este anterior menționat, acesta nu constituie și *antecedentul* sintagmei demonstrative:

- (3) *Foarte puțini, cei mai răi, ca Porumbel, ajungeau la sfârșitul celor opt clase fără cravată la gât. Dar Porumbel îi înjura pe profesori în față, fuma și într-a opta s-a însurat, așa că scăpase școala de el. [...] Vreme de vreo zece ani fusese derbedeul școlii, ajunsese de poveste. "Vrei s-ajungi ca Porumbel?" le ziceau învățătoarele copiilor răi, sau care nu învățau. Chiar și mama lui Mircea nu-i mai zicea, când venea de la joacă murdar și cu cămașa scoasă din pantaloni, „arăți ca Zdrelea”, sau „parcă ești scos din fundul pisicii”, ci „parc-ai fi Porumbel ăla” (CILR-O, p. 220).*

Porumbel ăla nu se interpretează ca anaforic, deoarece numele apare la două niveluri discursive diferite: prima dată în planul naratorului, ca primă mențiune (primă desemnare a referentului), iar apoi în planul personajelor – sintagma demonstrativă; replica dintre ghilimele nu coincide cu situația „actuală” de comunicare (vezi și Cornish 2011: 26). Prin urmare, făcând apel la universul comun de cunoștințe al celor două personaje, sintagma demonstrativă are funcție situațională simbolică.

2.3. Funcția de încadrare generică

Am propus această denumire, deoarece referentul la care trimite demonstrativul este încadrat într-o (selectat dintr-o) clasă de entități de același fel, prezente în situația de comunicare imediată sau care fac parte din universul de cunoștințe generale (vezi și Nedelcu 2005: 153–160).

Această funcție seamănă cu funcția simbolică prin faptul că se realizează prin sintagmă demonstrativă care conține forma scurtă a demonstrativului de depărtare (*ăla*) și prin includerea entităților care nu sunt imediat vizibile în situația de comunicare, dar nu se confundă cu aceasta din următoarele motive:

- (a) diferă structura sintagmei demonstrative (nume + adj. demonstrativ ± alt determinant – în cazul funcției simbolice) vs. nume + prepoziția de / din (dintr-) + pronume demonstrativ popular ± alt determinant – în cazul funcției de încadrare generică și (b) numele din structura situaționalelor de încadrare generică sunt predominant concrete.

Într-un fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, personajul-narator este vizitat în chirie de Suzy Culala; este o prietenă care admiră de la fereastră peisajul și își imaginează replici spuse de plopii care se văd, de chelnerii cârciumii de jos, ca în exemplul:

- (4) „*Daaa, și acolo jos e o cârciumioară (și continuă acum imitând cârciumioara), unde puteți veni să mâncați, avem grătar și salată din aia mare și fragedă cu oțet și untdelemn și un petit vin blanc, din care puteți să beți și o sticlă întregă, fără să vă amețiți...*” (CILR-CMI III, p. 56).

Alternează structurile cu singur determinant demonstrativ cu structurile cu doi determinanți, dar variază și prepozițiile: *de/din*, fără implicații semantice. În combinație cu singularul, prepoziția pierde sensul partitiv și dobândește rol de relație în cadrul grupului nominal, iar demonstrativele capătă sens calificativ (Vasilescu 2005: 252). Demonstrativul nu trimite cu precizie la un antecedent sau substituit din discurs sau la o entitate ușor accesibilă deictic în situația de comunicare (Vasilescu 2009: 116). Sintagma trimite la universul comun de cunoștințe, împărtășite, familiare, putând fi glosată: „de genul acesta, pe care-l știi și tu”.

2.4. Funcția de evocare (sau funcția „narativă”)

Luând în considerare criteriul textual în stabilirea limitelor dintre anafora și deixis (vezi *supra*, nota 3), am considerat necesară delimitarea ca subclasă și includerea în categoria largă a situaționalelor (a deicticelor) a tuturor exemplelor care trimit, pe de o parte, la elemente *trecute, comune* interlocutorilor/cititorilor, fără să existe în text un referent precis (deci fără să se confunde cu anafora) (a) și, pe de altă parte, a elementelor (nepartajate) din *trecutul* locutorului (jurnalist, narator sau vorbitor obișnuit care relatează *ceva* la un moment dat), elemente pe care cititorul le imaginează, le construiește mental pe parcursul derulării „istoriei” (b). În cazul relatării unui eveniment trecut din propria existență (b), sintagma demonstrativă urmărește fie evocarea propriu-zisă a unui fapt, a unei persoane, a unui obiect, a unei senzații: *mirosul acela* (exemplul 5 *infra*) (b₁), fie fixarea în timp a evenimentului / a întâmplării: *în acea zi / din ziua aceea* (CILR-O, p. 118), *în acea clipă* (CILR-CMI III, p. 3) / *în clipa aceea* (CILR-CMI II, p. 7), *acele secunde* etc. (b₂). În aceste situații (b₁ și b₂), nu se mai poate vorbi despre un univers *comun* de cunoștințe, despre o „istorie” comună, ci despre o convenție între autor / narator și cititor; primul (naratorul) evocă un eveniment din *trecutul* său (real sau imaginat), iar cel de-al doilea (cititorul) se transpune în situația creată.

Comună tuturor textelor în care apare această funcție este ideea de temporalitate, raportarea la un moment temporal fix sau la o etapă trecută, încheiată, *evocată*.

Fără să propună un nume funcției, Strauss (2002: 138) încadrează exemplele cu demonstrativ de depărtare (din narațiunile orale) care *tind să*

trimită la cunoștințe împărtășite, în cadrul referinței non-forice (engl. *non-phoric reference*)¹, deoarece nu reprezintă o reluare anaforică sau cataforică a unui element menționat anterior; referentul denotat nu apare decât în mintea vorbitorului (Halliday, Hassan 1976: 61).

În ceea ce privește modalitățile de realizare, funcția de evocare este o funcție realizată (în corpusul analizat) prin sintagmă demonstrativă, numai cu adjectiv demonstrativ de depărtare, astfel: adjectiv demonstrativ de depărtare (ante- sau postpus), forma literară + nume comun ± alt determinant.

Rolul adjectivului demonstrativ este să „întârzie” accesul la referință, în procesul construirii universului fictiv (în termenii lui Philippe 1998: 64, *la mise en attente de la référence*) în timp ce, în același context, demonstrativele de apropiere permit accesul direct la referință, având funcție situațională simbolică. În ceea ce privește numele comune, acestea sunt majoritatea nume de unitate temporală sau care sugerează timpul, precum: clipă, secunde, dimineață, după-amiază, noapte, zi/zile, epocă, vreme, timpuri etc.

Uneori, evocarea unei experiențe fictive „trecute” se face apelând și la universul comun de cunoștințe, la detalii. Este o modalitate specifică textului ficțional, prin care se creează impresia de realitate. În exemplul literar următor, mirosul grupurilor de țigani trezește amintirea mirosului de țară:

- (5) *Grupuri de țigani umpleau trotuarele, așteptând tramvaiul pe vine, ele cu fuste crețe, înflorate portocaliu și cărămiziu și cu haine bărbătești, ei în costume negre, cu pălării, șezând pe saci umflați, incredibil de unsuroși. Totuși îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul acela inconfundabil de la țară, unde se amestecă dospirea fructelor în butoaie de țuică, leșia lăturilor aruncate în semicerc pe pământ, seva vegetației copleșitoare care-ți întunecă vara privirile (CILR-O, p. 28).*

Naratorul îl atrage pe cititor, îl implică în universul său ficțional; sintagma demonstrativă *mirosul acela* creează complicitate, face apel la elemente pe care chiar dacă nu le deține, cititorul le construiește „la trecut”, ca și cum și le-ar reaminti pe măsură ce citește. Nu același efect l-ar fi avut omiterea adjectivului demonstrativ din sintagmă. În acest caz, conținutul este prezentat neutru, iar legătura afectivă dintre narator și cititor dispare:

- (5') *Totuși îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul Ø inconfundabil de la țară, unde se amestecă [...].*

¹ Referința non-forică se corelează numai cu funcția de modificador, nu și cu cea de pronume (Strauss 2002: 145–146). Demonstrativul de apropiere cu referință non-forică îndeplinește funcția de prezentare (introdactivă), deoarece referentul menționat pentru prima oară aduce o informație nouă.

3. Concluzii

Textul literar are o structură particulară, ce presupune transpunerea imaginară a locutorului și a cititorului în realitatea ficțională, fapt care are implicații asupra interpretării fenomenelor discursive. Una dintre dificultățile întâlnite în analiza noastră a fost identificarea deicticelor propriu-zise, pentru interpretarea cărora, în textele scrise în stil indirect liber, fiind necesare mecanisme suplimentare, precum analiza de ansamblu a textului și inferențele. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcerile înapoi) caracterizează aproape toate ocurențele din romanele analizate. Fluctuațiile ocurente în cadrul temporal al narațiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate (trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relațiile temporale se limitează la timpul gramatical și la prezența adverbelor de timp.

Având în vedere cele menționate, lucrarea de față nu este decât un punct de plecare pentru cercetările ulterioare.

SURSE

- CILR: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale*.
- CILR-O: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Orbitor*.
- CILR-CMI I: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I.
- CILR-CMI II: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II.
- CILR-CMI III: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III.
- ROVA: Dascălu Jinga, L. (coord.), 2011, *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus și studii*, București, Editura Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

- Ariel, Mira, 1990, *Accessing Noun-Phrase Antecedents*, London – New York, Routledge.
- Bühler, Karl, [1934] 2011, *Theory of Language. The Representational Function of Language*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

- Corblin, Francis, 1987, *Indéfini, défini et démonstratif*, Genève, Librairie Droz S.A., p. 194–242.
- Cornish, Francis, 1995, „Référence anaphorique, référence déictique et contexte prédicatif et énonciatif”, *Sémiotique*, 8, p. 31–55.
- Cornish, Francis, 2011, „Indexical Reference Within a Discourse Context: Anaphora, Deixis, «Anadeixis» and Ellipsis”, *Journee d'Etude „Ellipse et anaphore”*, Institut Charles V, Université Paris 7 (<http://halshs.archives-ouvertes.fr/>).
- Diessel, Holger, 1999, *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Felson, Nancy, 2004, „Introduction”, *Arethusa*, vol. 37, nr. 3, p. 253–266.
- Gary-Prieur, Marie-Noëlle, 1998, „La dimension cataphorique du démonstratif. Étude de constructions à relative”, *Langue française*, 120, p. 44–49.
- Gary-Prieur, Marie-Noëlle, Martine Léonard, , 1998, „Le démonstratif dans les textes et dans la langue”, *Langue Française*, 120, p. 5–20.
- Léonard, Martin, 1998, „Démonstratifs balzaciens. Personnage et temporalité”, *Langue française*, 120, p. 66–76.
- Halliday, Michael A. K., Ruqaiya Hassan, 1976, *Cohesion in English*, London, Longman Group Limited.
- Himmelmann, Nikolaus Paul, 1996, „Demonstratives in narrative discourse: a taxonomy of universal uses”, în Fox, Barbara (ed.), *Studies in anaphora*, Amsterdam, John Benjamins, p. 205–254.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1991, *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Editura Academiei Române.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1995, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Editura All.
- Kleiber, Georges, 1994, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Lakoff, Robert, 1974, „Remarks on *This* and *That*”, în Bruck, Anthony, Michael W. LaGaly, Robert A. Fox (eds.), *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, Chicago, Chicago Linguistics Society, p. 345–356.
- Levinson, Stephen C., 1983, *Pragmatics*, New York, Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C., 2004, „Deixis and Pragmatics”, în Horn, Laurence, Gregory Ward (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell, p. 1–63 (<http://pubman.mpg.de/>, data accesării: 19 februarie 2013, ora 18,00).
- Nedelcu Isabela, 2005, „Mijloace de exprimare a partitivului în limba română”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Limba română – Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București, p. 153–160.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR 2010)*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Reichler-Béguelin, Marie-José, 1994, „L'encodage du texte écrit. Normes et déviations dans les procédés référentiels et dans le marquage de la cohésion”, in L. Verhoeven and A. Teberosky (eds.), *Proceedings of the Workshop on Understanding early literacy in a developmental and cross-linguistic approach*, vol. II, Strasbourg, European Science Foundation, p. 175–204.

- Strauss, Susan, 2002, „*This, That and It* in Spoken American English: A Demonstrative System of Gradient Focus”, *Language Sciences*, 24, p. 131–152.
- Vasilescu, Andra, 2005, „Pronumele”, în Guțu Romalo, Valeria (ed.), *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I, București, Editura Academiei Române.
- Vasilescu, Andra, 2009, „Elemente de dinamică discursivă a pronumelui”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 115–162.
- Vasilescu, Andra, 2012a, „Deicticele discursive”, în Chelaru-Murăruș, Oana, Maria Cvasnîi-Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Ușurelu, Rodica Zafiu (eds.), *Text și discurs: omagiu Mihaelei Mancaș*, București, Editura Universității din București, p. 537–552.
- Vasilescu, Andra, 2012b, „Deicticele empatetice”, în Constantinescu, Mihaela, Gabriela Stoica, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu (eds.), *Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică, Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu*, București, Editura Universității din București, p. 569–586.

Mariana Gherghina CĂLIN
Universitatea din București